PLANETA NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ
LEKCJE ŻYCZLIWOŚCI

osoby z niepełnosprawnością intelektualną

SCENARIUSZE LEKCJI DLA MŁODZIEŻY SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

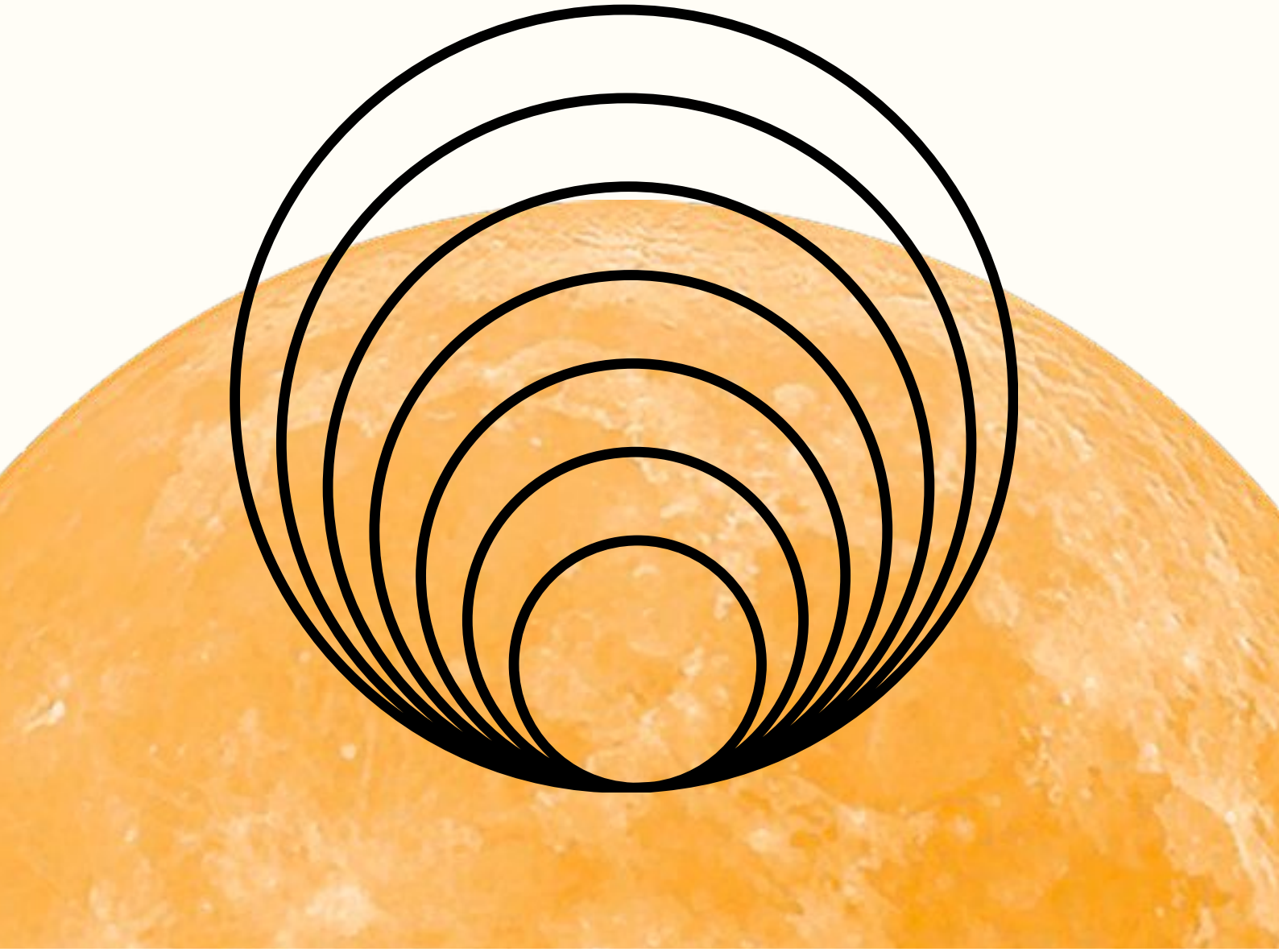

Ministerstwo Edukacji Narodowej

COTOPAXI

PLANETA NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ lekcje życzliwości

DLA KOGO

Młodzież szkół ponadpodstawowych (preferowany wiek: 17-19 lat)

PRZEZ KOGO

Nauczycielki/nauczyciele, pedagożki/pedagodzy, edukatorki/edukatorzy oraz inne osoby pracujące z młodzieżą

WYMIAR CZASOWY

W zależności od zagadnień – materiały filmowe stworzone do scenariuszy można odtwarzać łącznie (26 min) bądź w częściach, a czas warsztatów może wynieść od 45 do 90 minut

ZAŁOŻENIA OGÓLNE

- Celem warsztatu jest przybliżenie doświadczeń, wyzwań oraz postaw – zarówno społecznych, jak i indywidualnych – **osób z niepełnosprawnością intelektualną**. Materiały nie służą formułowaniu uogólnień na temat tej grupy, lecz stanowią punkt wyjścia do rozmowy o wydarzeniach prezentowanych przez bohaterki i bohaterów. **Filmy** mają pełnić funkcję „wyzwalacza" emocji i refleksji młodych ludzi – **z jednej strony przybliżając codzienność życia bohaterek i bohaterów, z drugiej zaś tworząc przestrzeń do rozmowy o społecznym postrzeganiu niepełnosprawności**.

- Istotną rolę odgrywa **modelująca postawa nauczycielki lub nauczyciela.** Zachęcamy do otwartości, udzielania wsparcia oraz powstrzymywania się od oceniania zarówno zachowań bohaterek i bohaterów, jak i wypowiedzi uczennic i uczniów. Warto moderować dyskusję poprzez zadawanie pytań oraz stwarzanie przestrzeni do aktywnego udziału młodych ludzi w rozmowie.

- Bohaterkami i bohaterami filmu są osoby z niepełnosprawnością intelektualną – **uczestniczki i uczestnicy Środowiskowych Domów Samopomocy** (ŚDS). Są to ośrodki wsparcia funkcjonujące w systemie pomocy społecznej, skierowane do osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób z doświadczeniem kryzysu lub choroby psychicznej. ŚDS-y oferują wsparcie w ramach dziennego pobytu w określonych godzinach, realizując działania uspołeczniające (np. treningi kulinarne i ekonomiczne, zajęcia manualne, artystyczne i inne) oraz wspierające samodzielność.

- **Uwaga techniczna**: filmy przygotowane są w jakości 4K, w przypadku utraty jakości można w ustawieniach wybrać ręcznie: Jakość – 2160p. YouTube generuje również automatyczne napisy, są one dostępne po naciśnięciu ikonki CC w trybie pełnoekranowym. Warto jednak pamiętać, że w niektórych fragmentach mogą one nieprawidłowo odwzorowywać wypowiedzi. Dlatego dla mniej wyraźnych lub słabiej słyszalnych kwestii przygotowano również napisy na etapie realizacji filmu.

- Filmy można odtwarzać w dowolnej kolejności – w zależności od celów i potrzeb osoby prowadzącej zajęcia. Rekomendujemy jednak korzystanie z kolejności zaproponowanej w playliście, co może ułatwić przebieg dyskusji.

PRZED EMISJĄ PIERWSZEGO WIDEO MOŻNA:

- Poprosić młodzież o **otwartość i dzielenie się swoimi emocjami, myślami, wątpliwościami**, jak i własnym doświadczeniem, w takim stopniu, w jakim są na to gotowe/gotowi. Ważne, by zapewnić, że warsztaty nie są formą lekcji, nie wiążą się z ocenianiem, a mają być przestrzenią do poznania doświadczenia bohaterek i bohaterów oraz do otwartej dyskusji.

- W trakcie oglądania poszczególnych filmów mogą pojawić się różne reakcje wynikające z emocji, własnych doświadczeń czy postaw. Może się zdarzyć, że młodzi ludzie zareagują wzruszeniem, płaczem bądź śmiechem. **Nie negujmy, nie podważajmy ani nie reagujmy oburzeniem** (np. „Jak możesz śmiać się z osób z niepełnosprawnością?!"). Zamiast tego zapytajmy, skąd taka reakcja i co ją wywołało. Miejmy na uwadze, że część osób mogła nigdy nie doświadczyć osobistego kontaktu z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, a skonfrontowanie z nową sytuacją może powodować różne reakcje, wzmacniane przekazami rodzinnymi, środowiskowymi, internetowymi, popkulturowymi i innymi.

SPEKTRUM AUTYZMU

Film składa się z dwóch części – rozmowy z panem Mateuszem, osobą w spektrum autyzmu i z niepełnosprawnością intelektualną, oraz z panią Martą, jego mamą. Film należy zatrzymać po pierwszej części (na czarnym ekranie po słowach „Ja też ci bardzo dziękuję"), aby porozmawiać o następujących kwestiach:

Pytania do części pierwszej:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Jak przebiegała rozmowa?
- Jak zachowywała się osoba pytająca, a jak rozmówca?
- Co utrudniało, a co ułatwiało kontakt?

Pytania do części drugiej:

- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Dlaczego ludzie zdają się nie zauważać pani Marty i pana Mateusza?
- Czy rozumiecie obawę, strach przed zrobieniem czegoś „nie tak" w kontakcie z osobą z niepełnosprawnością intelektualną?
- Co można zrobić i jak możemy się zachować, spotykając się lub mieszkając po sąsiedzku z osobami niskofunkcjonującymi w spektrum autyzmu?

Pigułka wiedzy:

Zaburzenia ze spektrum autyzmu mogą charakteryzować się bardzo szeroką i zróżnicowaną gamą cech. Do dwóch głównych, według klasyfikacji ICD-11 (Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych Światowej Organizacji Zdrowia, WHO), zalicza się: trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji społecznych oraz w komunikacji, a także obecność ograniczonych, powtarzalnych i sztywnych wzorców zachowań, zainteresowań lub aktywności. Ze względu na bardzo zróżnicowany obraz funkcjonowania oraz zmienne nasilenie objawów mówimy o spektrum autyzmu. Mieszczą się w nim zarówno osoby wysokofunkcjonujące, niekiedy przejawiające szczególne uzdolnienia (np. stereotyp wybitnego naukowca, mającego trudności w relacjach międzyludzkich), jak i osoby niskofunkcjonujące, z trudnościami w komunikacji lub w ogóle się niekomunikujące. Coraz częściej używa się określeń „osoba neuroatypowa" lub „osoba neuroróżnorodna", aby podkreślić wariantowość rozwoju neurologicznego oraz przeciwdziałać dyskryminacji i stygmatyzacji osób w spektrum autyzmu. Jest to również odejście od wcześniejszych klasyfikacji,

takich jak zespół Aspergera czy autyzm dziecięcy (wciąż obecnych w polskim orzecznictwie medycznym ze względu na obowiązywanie dawnego systemu ICD-10). Nie są znane jednoznaczne przyczyny powstawania zaburzeń ze spektrum autyzmu. Badania wskazują na udział czynników genetycznych oraz środowiskowych. WHO podkreśla, że trwają badania nad możliwym wpływem niektórych leków stosowanych w czasie ciąży na częstość występowania spektrum autyzmu, jednak wymagają one dalszych analiz. Jednocześnie nie wykazano związku między szczepieniami a występowaniem zaburzeń ze spektrum autyzmu. Nie istnieją leki ani sprawdzone procedury medyczne pozwalające na „wyleczenie" autyzmu, co dodatkowo podkreśla jego neuroróżnorodny, a nie chorobowy charakter. Spektrum autyzmu mogą towarzyszyć różnego rodzaju nadwrażliwości (np. na dźwięki, hałas, światło – o czym mówi bohaterka filmu – a także zapachy, dotyk i inne bodźce).

Dobrze, żeby podczas rozmowy zostało powiedziane:

- Pani Marta wspomina, że chciałaby, aby jej syn był dostrzegany oraz aby zwracano na niego uwagę i inicjowano rozmowę. Jednocześnie rozumie, że brak takich sytuacji może wynikać z „lęku przed nieznanym". Warto podkreślić, że ten lęk jest naturalny, niezależny od naszych intencji, ale jednocześnie możemy mu się przyjrzeć i świadomie go oswoić – zadając sobie pytanie, czego obawiamy się w kontakcie z panem Mateuszem: czy chodzi o nasze bezpieczeństwo, zakłopotanie związane z tym, że nie będziemy wiedzieli, jak się zachować, czy też o obawę, że możemy zrobić coś niewłaściwego. Zrozummy i uszanujmy te obawy, jednocześnie pamiętając, że pozdrowienie „dzień dobry", uśmiech czy zadanie krótkiego, kurtuazyjnego pytania o samopoczucie czy pogodę może być dla kogoś bardzo ważnym gestem.

Dodatkowe tematy:

- Zmiana w podejściu i nazewnictwie, obejmująca różne aspekty neuroatypowości pod szerszym pojęciem spektrum autyzmu, niesie ze sobą pewne wyzwania. Z jednej strony podkreśla się pozamedyczny charakter zaburzenia, akcentując otwartość na różnorodność, włączenie, empatię i niedyskryminowanie osób w spektrum autyzmu. Z drugiej strony w praktyce językowej i świadomości młodzieży nadal często funkcjonuje określenie „zespół Aspergera", nie zawsze utożsamiane z szerszym pojęciem spektrum autyzmu. Przypuszczalnie w klasie znajdą się młode osoby z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera. Mogą one bardzo dobrze radzić sobie z obowiązkami szkolnymi lub potrzebować dodatkowego wsparcia. Bohater filmu, pan Mateusz, mimo podobnej diagnozy, jest osobą wymagającą praktycznie całkowitego wsparcia i opieki w codziennym funkcjonowaniu. Wyzwaniem może być uświadomienie młodym ludziom, że spektrum autyzmu jest bardzo szerokie i zróżnicowane, a jego obraz może wiązać się z diametralnie odmiennym stopniem samodzielności i funkcjonowania społecznego. Może to być również punktem wyjścia do pogłębionej refleksji nad różnorodnością oraz wzmocnienia postaw humanistycznych, akcentujących równość, godność i szacunek dla wszystkich ludzi.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA. O SOBIE

Pan Marcin, pani Lidia, pan Łukasz i pan Michał mówią o sobie, swoich zainteresowaniach i niepełnosprawności.

Pigułka wiedzy:

Wyróżnia się trzy stopnie niepełnosprawności intelektualnej: lekki, umiarkowany i znaczny – w zależności od poziomu ograniczenia funkcjonowania.

Zespół Downa to wrodzona wada genetyczna związana z obecnością dodatkowego chromosomu 21. Wiąże się z charakterystycznymi cechami wyglądu oraz z niepełnosprawnością intelektualną.

Pytania:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Czy coś was rozbawiło? Jeśli tak – co to było i dlaczego?
- Gdzie jest granica między śmianiem się (z czegoś, wraz z kimś) a wyśmiewaniem?
- Czy można reagować śmiechem na niepełnosprawność?

Dobrze, żeby podczas rozmowy zostało powiedziane:

- Śmiech, choć jest reakcją spontaniczną, może w niektórych sytuacjach budzić wątpliwości. Warto zwrócić uwagę na kontekst – kiedy i z czego (lub z kogo) się śmiejemy. Naturalne może być także odczuwanie obawy, by swoim śmiechem nikogo nie urazić. Jednocześnie zbyt duża powściągliwość w wyrażaniu emocji również nie zawsze jest potrzebna. W materiale wideo pojawiają się momenty, które mogą wywoływać śmiech – na przykład zaskakujące zestawienia (jak stwierdzenie pana Łukasza, że nie ma zespołu Downa) czy charyzma i błyskotliwość bohatera widoczna w stanowczych wypowiedziach („Pan Bóg mnie ułożył!") oraz w improwizowanym rapie. W takich sytuacjach śmiech może być naturalną reakcją emocjonalną i nie jest czymś niewłaściwym.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA. PRACA

Nikt z bohaterów nie pracuje na stałe, choć niektórzy mają doświadczenie z rynkiem pracy.

Pigułka wiedzy:

Zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami, w tym z niepełnosprawnością intelektualną, wiąże się z pewnymi obostrzeniami (m.in. ograniczonym czasem pracy, dodatkowymi dniami wolnymi) oraz z uzyskaniem zaświadczenia lekarskiego potwierdzającego możliwość podjęcia pracy. Osoby z niepełnosprawnością znaczną lub umiarkowaną mogą być również zatrudniane u pracodawców posiadających status zakładu pracy chronionej. Stanowiska pracy w takich zakładach są dostosowane do potrzeb pracowników. Brak jednoznacznych danych, jednak szacuje się, że jedynie kilka procent osób z niepełnosprawnością intelektualną jest aktywnych zawodowo.

Pytania:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Czy waszym zdaniem powinny powstawać miejsca pracy dla osób z niepełnosprawnościami? Dlaczego? Jakie argumenty można przywołać za i przeciw takim rozwiązaniom?
- Czy chcielibyście pracować w miejscu, które zatrudnia osoby z niepełnosprawnością intelektualną? Dlaczego?

Dodatkowe tematy:

- Praca nie jest tylko sposobem na zarabianie pieniędzy, ale – jak pisał Voltaire – „oddala od nas trzy wielkie niedole: nudę, ubóstwo i występek” („Kandyd”). Może być źródłem satysfakcji, identyfikacji, budowania przekonania o swoich możliwościach i podmiotowości. Jest także formą organizacji czasu oraz nawiązywania i podtrzymywania relacji społecznych. Brak możliwości jej wykonywania niesie ze sobą nie tylko konsekwencje ekonomiczne, ale także społeczne i psychologiczne. Czy możemy inaczej spojrzeć na własny wysiłek związany z pracą, rozumianą również jako nauka w szkole? Czy łatwiej docenić jej wartość, nawet gdy bywa uciążliwa, mając świadomość, że nie wszyscy mogą pracować, choć tego chcą?

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA. STRACH, POMOC, WSPÓŁCZUCIE

Bohaterowie filmu opowiadają o tym, jak odbierają najczęściej spotykane postawy i emocje wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną. Komentują też prowokacyjne pytania, np. „Czy trzeba się ich bać?" oraz wskazują różne podejścia do potrzeby pomocy.

Pigułka wiedzy:

Realizując projekt „Planeta niepełnosprawność – jak zwiedzać ją bez lęku", zapytaliśmy uczennice i uczniów szkół ponadpodstawowych o ich postawy i emocje związane z osobami z niepełnosprawnością. Najwięcej wskazań dotyczyło współczucia – od uznania dla przezwyciężania życiowych trudności po litość. Drugą najczęstszą kategorią był lęk, rozumiany zarówno jako strach przez osobami z niepełnosprawnością, jak i obawa, czy swoim zachowaniem nie skrzywdzimy lub nie narazimy drugiej osoby na dyskomfort.

Pytania:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Co myślicie o pytaniu „Czy trzeba się ciebie bać?" Skąd może ono pochodzić? Jakie emocje i postawy wobec osób z niepełnosprawnością możecie u siebie zauważyć? Skąd się one biorą?

Dobrze, żeby podczas rozmowy zostało powiedziane:

- Osoby z niepełnosprawnością nie oczekują bezwzględnej pomocy ani okazywania współczucia, szczególnie w formie paternalistycznej litości. Może to powodować poczucie, że są postrzegane jedynie przez pryzmat swojej niepełnosprawności. Warto dostrzegać ich osobowość, zainteresowania i potencjał jako coś ważniejszego niż sama kwestia funkcjonowania w kontekście niepełnosprawności.
- Odczuwanie lęku może być naturalną reakcją, wynikającą z biologicznego podłoża emocji. Lękiem reagujemy w sytuacjach nowych i nieznanych, w których nie wiemy, jak się zachować. Warto jednak podejść do niego refleksyjnie – najpierw go zauważyć i nazwać, a następnie zastanowić się, czy jest uzasadniony i czy w danej sytuacji rzeczywiście coś nam zagraża.

- Współczucie, obawa, uprzedzenie czy nieufność, jak i inne emocje oraz postawy, mogą wpływać i zniekształcać odbiór drugiej osoby. Współczucie, na przykład, może powodować, że postrzegamy drugą osobę jak słabszą i nieporadną, a jednocześnie skłaniać do automatycznego założenia, że potrzebuje naszej pomocy. W takich sytuacjach zawsze warto zapytać, czy i w jaki sposób ktoś rzeczywiście jej potrzebuje. Nie należy się obawiać prostych komunikatów, takich jak: „Czy mogę jakoś Pani/Panu pomóc? Proszę powiedzieć, co i w jaki sposób mogę zrobić”.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA. REAKCJE

Wiele osób z niepełnosprawnością intelektualną doświadcza dyskryminacji, odrzucenia, a nawet hejtu czy agresji. Bohaterowie przytaczają swoje doświadczenia z dzieciństwa, czasów szkolnych oraz ich obecną ocenę. Ten film może wywoływać więcej emocji niż poprzednie – może powodować smutek, oburzenie oraz poczucie skrzywdzenia i niesprawiedliwości. Zachęcamy do pozostawienia młodzieży przestrzeni na emocje – ta część ma przede wszystkim służyć ich przeżywaniu, wyrażaniu i refleksji, a nie przekazywaniu wiedzy.

Pytania:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?
- Dlaczego bohaterowie przywołują tak wiele trudnych i smutnych historii? Skąd biorą się niechęć, ocenianie, hejt czy przemoc?
- W jaki sposób możemy przeciwstawiać się przemocy i jak możemy na nią reagować?

Dodatkowe tematy:

- Niektóre wypowiedzi pani Lidii (np. „Została sama, bo ją mąż zostawił. Ma syna, szesnaście lat ma, choruje na autyzm. I taka mądra była") mogą być szorstkie, oceniające i potencjalnie sprawiać przykrość ich adresatce. Osób z niepełnosprawnością intelektualną nie należy postrzegać wyłącznie przez pryzmat współczucia, lęku czy litości – są takimi samymi ludźmi, którzy doświadczają, przeżywają oraz potrafią wykazywać wiele empatii i zrozumienia (co ilustrują słowa pani Lidii w poprzednim filmie: „Inni jeszcze gorzej mają – mają leżące osoby, które trzeba karmić, ubierać"), potrafią wybaczać krzywdy, ale także wygłaszać krytyczne czy bolesne opinie. Dostrzeżenie ich w pełni – nie tylko w kontekście niepełnosprawności – jest dostrzeżeniem człowieczeństwa, w tym również słabości i wad, jak u każdego człowieka.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ INTELEKTUALNA. SZCZĘŚCIE, DO MŁODYCH

Bohaterowie podkreślają, że są szczęśliwi, nawet jeśli czasem zmagają się ze swoją niepełnosprawnością. Nie żywią niechęci ani zazdrości, nie mają poczucia krzywdy ani nie odczuwają lęku wobec osób pełnosprawnych.

Pytania:

- Jak wam się oglądało materiał? Jakie emocje i przemyślenia wam towarzyszyły?
- Czy coś was szczególnie zatrzymało? Czy chcielibyście się czymś podzielić lub coś skomentować?

Dobrze, żeby podczas rozmowy zostało powiedziane:

- Niepełnosprawność nie odbiera szansy na szczęśliwe życie! Bohaterowie podkreślają, że są szczęśliwi, ponieważ znaleźli osoby, z którymi utrzymują dobre relacje (niektórzy są również w związkach) oraz czerpią satysfakcję ze swojej sprawczości i możliwości decydowania o sobie.
- Pomimo trudnych doświadczeń z czasów szkolnych bohaterowie nie odgradzają się murem niechęci, nieufności czy strachu – zwracają się do młodych osób z życzliwością, podziwiają je i dobrze im życzą, prosząc o zrozumienie i szacunek dla każdego.

Dodatkowe tematy:

- Doświadczając różnych trudności łatwo wykształcić w sobie postawę skrzywdzenia, pretensji do losu czy zgorzknienia. Jak zostało już wcześniej wspomniane, nasi bohaterowie nie przyjmują takich postaw. Co więcej, pani Lidia wykazuje dużą mądrość życiową, zauważając, że bolesna krzywda wyrządzona przez jedną osobę nie jest powodem, by już nigdy nikomu nie zaufać.

Autor: Łukasz Szewczyk
Konsultacja: Anna Karaskiewicz, Karolina Łazicka, Jacek Porzycki,
Małgorzata Skotnicka, Artur Służewski, Ada Gąska-Szewczyk
Fotografia: Ada Gąska-Szewczyk, Gabriela Grzanka
Redakcja: Małgorzata Skotnicka
Grafika: Ada Gąska-Szewczyk

Stowarzyszenie Pracownia Filmowa Cotopaxi

ul. Skaryszewska 6/17
03-802 Warszawa
792 799 550
biuro@pracowniacotopaxi.pl
www.zyczliwa-wyobraznia.pl
www.pracowniacotopaxi.pl

Copyright © Stowarzyszenie Pracownia Cotopaxi
CC-BY-NC
Uznanie autorstwa Międzynarodowe 4.0
Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Stowarzyszenia Pracownia Filmowa Cotopaxi

Dofinansowano ze środków budżetu państwa. Program Ministra Edukacji Narodowej „Młodzi obywatele 2025”.

Ministerstwo Edukacji Narodowej